
ŠPITÁL SVATÉHO JAKUBA A CHUDINSKÁ PÉČE V DRÁŽĎANECH V OBDOBÍ RANÉHO NOVOVĚKU

Jana Smišková

Každá země, každý kraj, každé město má své chudé, o které se musí snažit starat. Podoba péče o chudé, přestárlé a nemocné se v průběhu století měnila a od prvotních zaopatřovacích pokusů se vyvinula v dnešní odbornou a organizovanou péči. V období raného novověku, a zvláště v době válek, byla poptávka po sociálních a zdravotních zařízeních nejrůznějšího rázu obzvláště vysoká. Zaopatřování osob bylo možné uskutečňovat pouze nejrůznějšími dobrovolnými dary obyvatel nebo dobročinnými nadacemi šlechty. Především bohatí měšťané a šlechta měli největší podíl na zakládání špitálů – institucí starajících se o přestárlé, nemohoucí, nemocné a zchudlé obyvatelstvo.

Motivy, které vedly bohaté k zakládání nejrůznějších nadací a špitálů, byly rozmanitého charakteru. V katolickém světě to byla především víra ve spasení sebe samého a svého rodu. Almužna bývala dobrým a vítaným způsobem, jak se zakoupit do nebe a očistit se od hříchů a pojistit si tak cestu do Božího království. Protestantský svět naopak spásu duše nespojoval s peněžním vykoupěním se, odmítal v dobročinnosti jakýkoliv „náboženský tlak“.¹

Situace v hlavním saském městě Drážďanech se od okolního světa v pojetí špitální péče nijak nelišila. Ve městě vzniklo postupně pět špitálů (pomineme-li ostatní charitativní zařízení jako lazarety, sirotčince apod.), které byly různého charakteru a byly určeny pro ovdovělé a přestárlé ženy, nemohoucí muže, pro válečné invalidy nebo syfilitiky. Mezi těmito zařízeními zaujímal významné místo především špitál svatého Jakuba. Jeho hlavní nadace pocházela ze zeměpanských rukou. Svou velikostí (podle původní nadace měl pečovat o sto osob) výrazně převyšoval ostatní drážďanské špitály. Špitál byl založen první nadací již v polovině 15. století a existoval v různých obměnách až do roku 1839.

Významné postavení mezi drážďanskými špitály měl špitál sv. Materna pocházející z roku 1286. Ve svých počátcích byl charitativním zařízením kláštera klarisek v Seußlitz, pro které se však brzy stal přítěží. Z tohoto důvodu byl záhy převeden do správy města, ve které zůstal až do svého zrušení v roce 1945. Původně byl určen pro čtyřřadacet měšťanských vdov z Drážďan, ale později jejich počet poklesl. Špitál sv. Bartoloměje, zvaný též U svatého Ducha, byl měšťanského založení a ve svých počátcích (na konci 13. století) sloužil spíše jako leproserium. Až od 17. století jej lze řadit mezi chudobince. Péči o jedenáct až dvaadvacet žen (jejich počet kolísal v závislosti na stavu financí) po-

skytoval až do svého zrušení v roce 1838. Podobný osud stihl i Brückenhofský špitál založený roku 1517 původně pro osoby nakažené syfilidou. Od 17. století sloužil výhradně přestárlým a ovdovělým ženám (devíti). O špitále sv. Mikuláše se nelze vzhledem k nedostatku dochovaných pramenů dozvědět více, než že sloužil k zaopatření neurčitého počtu chudých a nemocných osob.²

Finanční zajištění špitálů v Drážďanech nebylo příliš organizované. Snad jen u svatojakubského špitálu můžeme hovořit o pevném a dostačujícím základním nadačním jmění. V ostatních případech se jmění formovalo a rozmnožovalo z vkladů menšího významu odkázaných různými osobami nebo ze sbírek. Mezi možnosti, jak zajistit špitálníkům finanční podporu, patřilo pravidelné vybírání almužen při vratech kostelů.

Nejen špitály se snažily pomáhat chudým. Samo město obhospodařovalo několik nejrůznějších nadací. Mezi první z nich patřila nepřehlédnutelná nadace rodiny Bibrachových z roku 1433.³ Spočívala v pravidelném pátečním rozdělování částky sta halířů z úroků nadace mezi potřebné osoby a chudé studenty. Bibrachovská nadace nezůstala ve své době osamocena a postupně se k ní přidávaly i jiné. Některá založení rozdělovala peníze mezi chudé, jiná raději věnovala potřebným nejrůznější naturálie (například: přiděly mouky, slanečků, chleba a piva) nebo látku na šaty. Almužny pro chudé bývaly rozdělovány buď pravidelně nebo při určitých příležitostech, například jimi byly chudým zpestřovány některé sváteční dny (období masopustu apod.).⁴ O drobných nadacích věděla většinou městská rada, neboť jí zpravidla bývala svěřována jejich správa.

V 16. století spolu s pronikáním reformace do Saska došlo ke zřízení tzv. všeobecné pokladny („gemeine Kasten“), v níž se shromažďovaly různé drobné milodary pravidelně rozdělované po nedělní bohoslužbě mezi chudé.⁵ Almužny z pokladny bývaly určeny převážně domácím chudým, v žádném případě cizím žebrákům nebo zahalečům. S obdobou takové „obecní pokladničky“ se můžeme setkat i u nás, například v České Lípě při špitále sv. Vavřince.⁶ Na konci 16. století získala význam almužna nazývaná „Pax-Brodt“.⁷ Svého uplatnění doznala především po třicetileté válce, kdy se na její správě podílel představitel svatojakubského špitálu. Lidé požívající tuto dávku měli nárok na pravidelný přiděl chleba a na drobnou finanční částku. Tato instituce fungovala ještě v 19. století, kdy se změnil způsob pomoci, naturální dávka byla zaměněna za peněžní.

Zrovna tak, jako byla samozřejmá péče o chudé, bylo žebrání považováno vždy za nedobré a jako takové potlačováno. Žebráci měli být evidováni a označováni, neoznačení neměli nárok na případné almužny. Žebrání chudých na ulicích a před vraty bylo přísně zakázáno a případně trestáno vězením. Převážně v období válek se situace zhoršovala a ulice bývaly plné žebrajících dětí.

V roce 1628 byl vydán žebračský řád pro Drážďany snažící se vnést do žebroty pravidla. Chudí byli rozděleni do několika skupin a podle toho z různých chudinských nadací zaopatřeni. Cizí žebrači dostali jednu almužnu na svou další cestu, zdržovat se déle ve městě jim bylo výslovně zapovězeno.⁸ Další snahy o odstranění žebroty a získání kontroly nad ní nedaly na sebe dlouho čekat. Město ve spolupráci se zeměpánem vydalo další řády v letech 1640, 1656 a 1684.⁹ Ani ty však s žebrotou zásadněji nepohnuly. Chudinskou otázku měla později vyřešit v roce 1717 ustanovená kurfiřtská Komise pro výzkum chudinství a dobročinných nadání.¹⁰ Komise se pokusila sjednotit systém almužen a zasadila se o zřízení městského chudobince.

18. století pokročilo v chudinské péči dále. Mandát z 11. dubna 1772¹¹ všeobecně nařizoval, aby se vrchnosti řádně postaraly o své chudé – tedy o ty, kteří se v jejich místě narodili nebo tam žijí. Chudinskou otázkou v Drážďanech se začala zabývat Policejní komise (Polizei-Commission) zřízená v roce 1765. Ta převzala v roce 1788 od městské rady pod svůj dohled veškeré chudinské fondy a také nalezinec, sirotčinec, chudobinec a městskou nemocnici.¹²

Jak už bylo výše naznačeno, v náhledu do problematiky chudinské a především špitální péče v Drážďanech se soustředíme především na špitál svatého Jakuba. Jeho registratura je uchována v Saském státním archivu v Drážďanech ve fondu Komise pro péči o všeobecné trestní a zaopatřovací ústavy (Kommission zu Besorgung der allgemeinen Straf- und Versorgungsanstalten). Komise byla zřízena v roce 1714 jako Komise pro chudobince (Armenhauskommission). Jejím posláním bylo věnovat se chudinské problematice v zemi. Kromě samostatného fondu špitálu sv. Jakuba zahrnuje její registratura fond špitálu sv. Jiří v Döbeln a fondy trestních a zaopatřovacích ústavů v Colditz, Torgau, Waldheimu a Zwickau. Komise byla rozpuštěna v roce 1845 a nahrazena příslušným oddělením při ministerstvu vnitra. Registratura špitálu sv. Jakuba nezačíná teprve vznikem komise, ale jde téměř až k počátkům špitálu, tedy do 16. století. Kromě opisů špitálních řádů a spousty nejrůznějších miscelaneí týkajících se většinou majetku špitálu, obsahuje i velmi pěkné písemnosti popisující jeho fungování. Jedná se o spisy přijímání osob do špitálu, jejich zaopatření (kuchyňská registra, odívání špitálníků), obsahují výkazy o úmrtích (úmrtní knihy) a záznamy o naložení s majetkem zemřelého. Podrobné inventáře, vyhotovované převážně u příležitosti příchodu nového špitálního mistra, popisují budovu a její vnitřní zařízení, včetně výčtu jednotlivých pokojů špitálních bratrů s udáním jejich jmen. Velmi dobře jsou dochovány řady účtů vyhotovovaných dvakrát do roka, k tomu i účty stavebních úprav a nejrůznějších vydání špitálu. Situaci ve špitále dokreslují občasně revizní zprávy inspektorů. V aktech není nouze ani o materiál líčící život ve špitále více po lidské stránce – akta bezbožných bratrů a nespokojeného svárlivého kazatele hovoří za vše. Ostatní

fondy uložené v Saském státním archivu, tj. fond Tajného archivu (Geheimes Archiv) a Tajného kabinetu (Geheimes Kabinett), doplňují poznatky o špitále už jen okrajově.

Dějiny špitálu

Původním posláním špitálu svatého Jakuba byla starost o putující poutníky. Sám byl díky své kapli sv. Jakuba vyhledávaným poutním místem. Této funkci napovídala již jeho poloha, neboť se nacházel na středověké obchodní stezce vedoucí od Norimberku přes Freiberg a Drážďany dále na východ.¹³ Zsvěcen byl sv. Jakubovi staršímu, patronovi poutníků na cestách.¹⁴ Poprvé je zmiňován v roce 1455 v listině kurfiřta Bedřicha II., který špitálu věnoval roční podíl dříví z Dresdner Heide.¹⁵ Další, mnohem významnější donace, přišla o rok později, kdy drážďanský farář Jan Terrembach věnoval špitálu výtěžek z prodeje svého dvora v Poppitz am See na zřízení špitálu a útulku pro trpící.¹⁶ O této nadaci můžeme hovořit jako o zásadní. Poloha darovaného dvora odpovídala přibližně poloze později nově vystavěného špitálu Jiřího II. Až do konce své existence se špitál nacházel na předměstí před Wilsdruffskou branou, jednou stranou do ulice Am See.

Roku 1532 špitál vyhořel¹⁷, a o jeho znovuobnovení se v roce 1536 zasloužil velkolepou nadací saský kurfiřt Jiří II. V této době se v kraji značně rozmohlo luterství, a tak špitálu připadly mocí nadace i příjmy ze zaniklých poutních míst, jako například z kaple sv. Alexe¹⁸ nebo z kaple sv. Jakuba v bývalém špitále, či příjmy z úřadu Pirna, které byly původně určeny na výstavbu nového kláštera na Königsteinu.¹⁹ Dále to byly příjmy z úřadu Drážďan.

Od druhé poloviny 15. století, po tzv. lipském dělení v roce 1485, zaznamenaly Drážďany svůj rozkvět. Staly se rezidenčním městem mladší albertinské linie a později roku 1547 hlavním městem saského kurfiřtství.²⁰ Již za života Jiřího II. se Sasko stalo silným ohniskem reformace. Jiřího II. lze označit ve své době za velmi protireformačního panovníka. Také jím založený špitál byl katolický. Po jeho smrti v roce 1539 propukla reformace v Sasku naplno a nevyhnula se ani špitálu sv. Jakuba, který přešel k luterství. Na druhou stranu se za potomků Jiřího II. projevil ekonomický rozkvět kladně i v případě špitálu. Vévoda Jindřich a kurfiřt August statky špitálu rozmnožili a jeho majetek značně upevnili. Před rokem 1600 dosáhlo špitální jmění výše 16 750 zl., plynul z něj ročně pětiprocentní úrok.²¹ Další léta už žádný rozkvět nevykazovala, a to nejen díky neschopnosti špitálních správců, ale i vlivem všeobecného hospodářského propadu země, vedených válek a drahot.

Nové řády pro špitál byly vydány roku 1595 a 1602²², přičemž druhý, vydaný kurfiřtem Kristiánem II., se od předešlého příliš nelišil. Oba dva však upra-

vovaly původní nadaci Jiřího II. jak po stránce vedení světské správy špitálu, tak po stránce duchovní péče. Také upravovaly počty přijímaných osob. První nadace z roku 1536²³ počítala se špitálem pro sto osob. Zpočátku se uvažovalo o tom, zda se bude jednat o osoby obojího pohlaví, či zda bude špitál sloužit pouze svobodným mužům. Ani počet chovanců nebyl zcela přesný, toho měl špitál postupně dosáhnout teprve v budoucnu. Z pramenů vyplývá, že špitál nikdy nedospěl k tak dobrému finančnímu zajištění, aby se mohl postarat o sto osob. Další nadace počítaly s poskytováním péče pro šedesát, a poté pro padesát jednu osobu. Je pravda, že přijetí do špitálu, které se dělo se souhlasem kurfiřta nebo tajného konsilia (nejvyšší zeměpanský úřad), bylo možné pro osoby zcela zchudlé, staré a neschopné se samostatně vyživovat bez nároku na nějakou zákupní částku. Kdo se však chtěl ve špitále zakoupit, musel složit minimální sumu 150 zl., kdo chtěl vytvořit drobnou nadaci, měl špitálu věnovat nejméně 300 zl. Praxe byla později taková, že zájemce si nechal vypracovat u písaře žádost obsahující informaci o částce, kterou se hodlá ve špitále zakoupit a která po jeho smrti špitálu připadne, a tu zaslal kurfiřtovi, který o žádosti spolu s inspektory rozhodl.²⁴

Finanční problémy špitálu jednoznačně odrážely hospodářskou situaci země. Za třicetileté války nezůstalo Sasko ušetřeno ani moru ani působení nepřátelských vojsk. Země ztratila téměř polovinu svého obyvatelstva a to především v důsledku moru, válečných ztrát a nízké porodnosti.²⁵ V roce 1656 neměl špitál finanční prostředky na zaopatření více než dvaceti sedmi osob.²⁶ Do kompetence špitálního mistra v době po třicetileté válce začalo spadat i rozdělování tzv. „Pax Brodt“. Jednalo se o deputát (např. chléb a trocha peněz), který byl pravidelně podle možností rozdělován chudým. Tato zvláštní nadace zeměpána nesouvisela přímo s nadací špitálu, její existence sahala podle H. Hauga již k roku 1580. Ke krátkému přerušení vyplácení almužny došlo z neznámých důvodů v letech 1666-1685. Po obnovení začal být chléb rozdělován ve špitále.²⁷ Počet osob majících nárok na Pax Brodt byl pohyblivý (91, ale někdy i 246) a žadatelé se měli přihlašovat u špitálního mistra. Zpravidla šlo o vysloužilé dvorní služebníky, vojáky, jejich vdovy nebo děti. Po třicetileté válce se na seznámech osob požívajících tuto dávku objevují velmi často čeští exulanti.²⁸ Vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy (1627) a Moravu (1628) vyvolalo v českých zemích odchod evangelíků. Ti začali své nové útočiště hledat především v okolních protestantských zemích. Velikými centry byly pro svou blízkost Pirna a o trochu méně Drážďany v Sasku. Legálně odcházeli příslušníci stavovských rodů, tajně ale opouštěly zemi i četné rodiny poddaných evangelíků. Cesta do neznáma pro ně představovala menší oběť než změna vyznání.²⁹

Na začátku 18. století byla budova špitálu obývána jen z malé části a velké prázdné prostory lákaly k jinému využití. V roce 1715 byla nově ustanovena

Chudinská komise, která se měla zabývat řešením chudinské otázky.³⁰ Z ní vyšel návrh, aby se prázdné prostory špitálu sv. Jakuba osadily asi padesáti až šedesáti žebráky a vagabondy.³¹ Po zřízení chudobince ve Waldheimu se zařízení ze špitálu opět vystěhovalo. V roce 1720 zaznamenal špitál drobný nárůst jmění, a tak mohlo být konečně přijato čtyřicet dva osob (na počátku 18. století to bylo čtyřicet osob), a i v dalších letech se jejich počet pozvolna rozrůstal.³² Ve druhé polovině 18. století postihl špitál opět hospodářský propad, a to především v souvislosti se sedmiletou válkou. Sasko bylo místem bojů a celé se z války jen těžko vzpamatovávalo.³³ Ve válečných letech nacházeli ve špitále útlek i nemocní a zmrzačení vojáci. Jejich přijetí bylo pro špitál, jako charitativní instituci města, povinné. V roce 1767 se konala ve špitálu revize prováděná špitálními inspektory.³⁴ Kontrola shledala v nedobřím stavu nejen všechny špitální budovy, ale také oděv špitálníků zhodnotila jako velmi špatný a takřka nepoužitelný, totéž platilo o lůžkovinách. Co se stravy týkalo, konstatovala revizní komise, že je připravována řádně, ale nedostačuje k úplnému nasycení špitálníků. Špitální mistr vysvětloval tyto nedostatky poukazem na enormní zdražování v posledních letech, které bylo důsledkem především sedmileté války. Špitálníci již více než čtrnáct let neměli šanci získat od špitálu nové oblečení, a také na stravu jim bylo dáváno mnohem méně prostředků než dříve. Maso dostávali pouze jednou týdně, příkrm dvakrát denně.

Další revize byly nařízeny speciálními reskripty ještě v roce 1782 a 1795, kdy byla vypracována podrobná zpráva o stavu špitálu a dána k posouzení tajnému finančnímu kolegiu.³⁵ V této zprávě se objevil návrh využít prázdné křídlo špitální budovy, ve kterém se nacházelo na padesát cel, k umístění dvanácti nemocných (později i 20 – 24). Prostory by nebylo nákladné upravit, také by se pohodlně zařídily. I další okolnosti svědčily pro uskutečnění tohoto plánu. Špitál měl, kromě dostatečných prostor, vlastní vodovodní potrubí, svou koupelnu, márnici, také personál špitálu byl odpovídající: účetní, kuchařka, pečovatelka. Do špitálu docházel lékař a dvakrát týdně duchovní. Ani tento návrh nebyl uskutečněn.

Roku 1799 obdržel špitál další zcela nový řád. Počet špitálníků byl ustanoven na třicet šest, přijímané osoby měly být starší padesáti let a neschopny si cokoliv vydělat vlastní prací. Od roku 1820 sloužil špitál jako trestnice a pracovní dům, roku 1839 byli chovanci přestěhováni do zemského špitálu v Hubertusburgu.³⁶ Od roku 1855 sloužily budovy bývalého špitálu jako veřejná stravovna.³⁷ V roce 1859 byla budova zbořena a na jejím místě postavena správní budova patřící městu.³⁸

Správa špitálu

První dochovaný špitální řád pro špitál sv. Jakuba vydal 24. srpna 1536 kníže Jiří II.³⁹ Řád byl vyhotoven ve dvou kopiích, z nich jedna byla uložena ve Stříbrné komoře⁴⁰ a druhá zůstala ve špitále. Řád upravoval poměry ve špitále, plně určoval povinnosti špitálního mistra i chovanců a pomocného personálu a usměrňoval jejich vzájemné vztahy. Pozdější nové řády, z roku 1595 a 1602⁴¹, zachovávaly ve své podstatě strukturu tohoto nejstaršího dochovaného řádu, jen ho v některých bodech doplňovaly nebo obměňovaly, a samozřejmě upravovaly záležitosti duchovní. Špitál totiž nedlouho po svém založení podlehl všeobecně se rozšiřující luterské víře a od katolictví odstoupil. Řád z roku 1595 počítal s péčí o šedesát špitálníků. Následující těžká léta a velká drahota uvrhly špitál do bezútesné finanční situace a dluhů, a tak nový řád z 28. června 1602, vydaný kurfiřtem Kristiánem II., snižoval počet špitálníků na padesát jedna včetně čeledního personálu a včetně všech zakoupených osob.⁴² Snižování počtu zaopatřovaných mělo proběhnout přirozenou cestou. Po smrti devíti špitálníků neměl už být na jejich místo přijímán nikdo nový. Špitální řády z roku 1536 a 1602 pěkně vystihují poměry ve špitále v období raného novověku, a proto následující stránky budou vycházet právě z nich. Další výrazný řád upravující poměry ve špitále vyšel v roce 1799.⁴³ O něm se už nebudeme podrobněji rozepisovat, neboť v době vzniku tohoto řádu se špitál transformoval v chudobinec, tedy v novodobou instituci s trochu odlišným posláním, a tomu odpovídala i podoba nového řádu.

Špitál byl ve své době označován jako kurfiřtský saský špitál. Z názvu jasně vyplývá, že nejvyšší pravomoc ve špitále měl samotný zeměpán – saský kurfiřt. On sám mohl rozhodovat o jednotlivých přijetích do špitálu (supliky takového charakteru nebyly výjimkou), vydával špitální řády a i jinak mohl z moci fundátora zasahovat do běhu špitálu. Nadace z roku 1536⁴⁴ ustanovovala jednoho představitele špitálu, špitálního mistra, který pocházel z řad duchovních, byl jmenován výslovně zeměpánem, nikoliv biskupem, a jeho funkce zahrnovala nejen duchovní, ale i světskou správu. Bydlel ve špitále ve vlastním pokoji, měl nárok na jeho vytápění, na stravu a pití. Denně sloužil ve špitále mši. Každou neděli a o svátcích sloužil jednu zpívanou mši a odpoledne kázal z Evangelia. Jeho povinností bylo zajistit dvakrát týdně konání mše v kapli sv. Alexe. Na pomoc při vykonávání bohoslužeb a údržbu kapli si měl špitální mistr najmout pomocníka, kterého platil z lén kaple sv. Alexe a sv. Jakuba. Plat pomocníka činil ročně 15 zl. spolu s nárokem na stravu ve špitále, přebytek peněz příslušel špitálnímu mistrovi. Ten špitálníky pravidelně zpovídál a zaopatřoval je svátostí. Veškeré prostředky, kterými špitál disponoval, měl využívat co nejlépe ve prospěch špitálníků a pravidelně dvakrát do roka vykazovat zakladateli účty o příjmech a vydáních. Zařízení špitálu a jeho ochrana náležely

také k jeho povinnostem. Dohlížel i na dostatečný přísun stravy, rozděloval šatstvo. Pro špitálníky měl představovat autoritu, kterou bylo třeba respektovat. První napomenutí pro neposlušné a řádu se protivící špitálníky přicházelo z jeho strany. V případě nepoučitelnosti hrozil návrh na vyloučení ze špitálu předkládaný panovníkovi.

Řád z roku 1602⁴⁵ upravoval správu špitálu tak, že byla v nejvyšší instanci tvořena opět zeměpánem. Prostředníka mezi ním a špitálním mistrem vykonávali dva inspektoři z Komorního kolegia (Kammerkollegium), kteří na špitál dohlíželi „zvenčí“. Jeden z nich byl superintendentem a druhý úředníkem města Drážďan. Jejich funkce nebyla zcela samoúčelná. V případě nejasností, například ohledně hospodaření špitálu, jim náleželo kontrolní právo, dvakrát ročně (o svátcích sv. Valpurgy – 1. května a sv. Michaela – 29. září) měli vypracovávat vizitační zprávy. Podíleli se na řešení vnitřních sporů ve špitále, týkajících se převážně porušování některých ustanovení špitálního řádu, ať už ze strany chovanců nebo personálu. Špitálníkům bylo podle řádu zakázáno stěžovat si přímo u komory, spory měly být řešeny ve špitále správcem a teprve navrhaný trest měli posoudit představitelé komory.⁴⁶

Samotný špitál byl svěřen jednomu správci, kterého jmenoval reskriptem buď zeměpán nebo tajné konsilium, a do funkce ho uváděli inspektoři.⁴⁷ Duchovní správa se po přechodu špitálu k luterství oddělila. Duchovní dohled nad špitálem připadl čtyřem městským diakonům, přímo ve špitále tuto péči prováděl kazatel (Lesemeister). Špitálnímu mistrovi zůstaly veškeré starosti spojené s provozem špitálu, s hospodářskou správou (vedení účtů, inventářů, register a jiné agendy), kontrolou stavu budovy, dohledem nad ostatním personálem a nad samotnými chovanci.

Do funkce špitálního mistra měl být vybírán jen člověk zodpovědný, s předešlými zkušenostmi s vedením většího hospodářství a s dobrým doporučením. „... solche Personen, welche des Haushaltung gut Zeugnis und Erfahrung haben und den Armen geeignet sind ...“⁴⁸ Ideální mistr měl mít vyvinuto silné sociální cítění, snažit se pomáhat chudým a být pevný ve víře. Nakolik byli schopni dosahovat správci špitálu těmto ideálům, lze jen těžko odhadovat. Ani oni se nevyhnuli kritikám ze strany špitálníků. Občas stačily maličkosti, špatná strava, krácení na dávkách nebo nevhodné chování vůči chovancům či jejich přílišné peskování ohledně nedodržování špitálního řádu. Asi nejtěžším jejich prohřeškem byla jakákoliv majetková zpronevěra, která by vedla ke ztenčení špitálního jmění. Špitální mistr nesl plnou zodpovědnost za hmotný majetek špitálu, měl ho chránit před zcizením nebo poškozením. V případě, že k něčemu takovému došlo, byli pozváni k prošetření události inspektoři a byla vykonána odpovídající opatření. Správce nesměl vlastnit ani mít pronajaty nějaké polnosti či vinice, a už vůbec je nesměl kupovat ze špitálních peněz. Dále

mu bylo přísně zapovězeno obchodovat s obilím, vínem, chmelem, vlnou, dřívím a jiným. Nebezpečí prolínání se soukromého vlastnictví špitálního mistra s majetkem špitálu, snadná zpronevěra a obohacování se na úkor špitálu byly důvody, které vedly k zákazu jakéhokoliv soukromého podnikání špitálního mistra. Majetek špitálu nepocházel jen z úroků jmění a z přílehlé zahrady, zahrnoval i polnosti a vinice, které byly svěřeny do péče špitálnímu mistrovi. Ten si na obhospodařování špitálních statků najímal čeládku a občas přispívali svou pomocí i zdravější špitální bratři.

Špitálnímu mistrovi příslušela správa veškerých budov v areálu špitálu, jejich údržba a zabezpečení. Neměl nikdy přenocovat mimo špitál, neotvírat vrata špitálu dříve než v šest hodin v létě a v půl sedmé v zimě, a dohlížet na jejich uzavření v létě po osmé večer a v zimě po čtvrté hodině odpoledne. I v době oběda, mezi desátou a jedenáctou hodinou, měla být vrata uzamčena. K této službě si vybíral jako pomocníka jednoho špitálního bratra, jemuž byly svěřeny klíče od vrat a od pokojů špitálníků. Špitálníci měli být po osmé hodině večer uzamčeni ve svých kamrlících. Špitální mistr měl dohlížet, aby byly v zimě dostatečně vytopeny dva společné pokoje špitálníků. Zatápělo se v nich ráno o půl sedmé a odpoledne ve dvě hodiny. Dříví dostával špitál z nadačního daru kurfiřta Bedřicha II.⁴⁹, to však neznamenalo, že by ho byl nadbytek. Správce musel dbát na to, aby se s ním nemrhalo a aby nebylo kradeno. Ne vždy se mu to dařilo. V roce 1738 si špitální bratři stěžovali na pečovatelku, která plýtvala dřevem, a navíc její dcera, bydlící nedaleko špitálu a bez jakýchkoliv příjmů, ho s její pomocí ve špitále kradla. „...Wärterin verheiratete Tochter in dem Hospital nichts zu nütze wäre, in dem sie, wann die Brüder bei Tische oder in der Bet- Stunde wären, wegschleppen konnte, was und so viel sie wolte. Sie hatte keine Einkünfte und ihr Mann sei verweist, weil er hier kein Arbeit bekommen können ...“⁵⁰

Špitální mistr dohlížel na dobré chování špitálních bratrů ve špitále. Každého čtvrt roku jim nahlas předčítal špitální řád, aby se s ním důvěrně obeznámili a opět si osvěžili jeho body ve svém povědomí, a aby ho mohli bez potíží dodržovat. Ani to však některým nestačilo a řád porušovali. Nenapravitelně stihl trest, jehož výše byla stanovena řádem. Pokud se jednalo o vážnější provinění nebo opakování se, konzultoval správce další postih s inspektory. Ti rozhodovali o výši trestu, který mohl znamenat v lepším případě dočasné, v horším definitivní vyloučení z řad špitálníků. „... Die sich dieser Ordnung nicht gemäß verhalten, sollen in ernste Straffe genommen oder da keine Besserung erfolget, sie gar aus dem Hospital gestossen werden ...“⁵¹ Špitální mistr měl vést špitálníky ke zbožnému křesťanskému způsobu života, k řádné účasti na bohoslužbách, měl kontrolovat, zda se během modliteb chovají tiše a slušně. V době jídla dohlížel, jestli se řádně pomodlili a jestli se při jídle nesmějí nebo si neří-

kají oplzlé vtipy a vůbec při něm nedělají jiné skopičiny. V opačném případě je měl napomenout a posléze potrestat (například drhnutím podlah nebo mytím nádobí). Ke špitálníkům se měl chovat slušně, být jim příkladem a dobře s nimi vycházet. Trestat je, pokud by se rouhali nebo jinak hanili ostatní, hádali se a byli agresivní vůči druhým.

Pravou rukou špitálního mistra při správě špitálu byl kazatel. Od konce 16. století se staral o špitálníky po duchovní stránce. Dohlížel na to, zda bratři vedou zbožný život a v duchovních věcech jim byl nápomocen radou. Ve správě napomáhal špitálnímu mistrovi s vedením register a zastával pozici pomocného písaře. Vztah mezi správcem světským a duchovním nebyl vždy bezproblémový. V roce 1677 kazatel Hans Krause podněcoval část špitálníků k odporu proti mistrovi. Stížnost vedl ve jménu práva špitálníků na jejich zaopatření ovšem s tím, že se snažil špitálního mistra zbavit jeho místa. Krause pocházel z Uher a měl s největší pravděpodobností horkou povahu. Z počátku se jevil jako mírumilovný člověk vstřícný vůči všem. Později se jeho chování změnilo a začaly hádky se špitálníky a s mistrem. Mezi některými zůstal oblíben, mezi druhými pro své plané řeči nikoliv. Spor s mistrem nevyhrál a pro svou svárlivou povahu byl ze špitálu po prošetření komisí vyhnán.⁵²

Špitální mistr si ke své pomoci najímal čeládku, a to pokud možno zbožnou a pracovitou. Neměl jí trpět jakoukoliv svévoli nebo zlodějnou či jiné nepravostí, jako rouhání se, hazardní hry a podobně. K základnímu personálu špitálu patřily kuchařka, pečovatelka a prادلena. Občas do špitálu docházel i lazebník a někdy ve druhé polovině 18. století lze připustit domněnku, že špitál navštěvoval i městský chirurg. Vzhledem k tomu, že špitál neměl pouze movitý majetek, ale byl také vlastníkem tří vinic a jiných polností, je možno mezi čeládku započíst i osoby starající se o chod hospodářství špitálu.

Výběr spolehlivé čeládky byl velmi důležitý. Neschopná kuchařka mohla způsobit vážnou nespokojenost mezi špitálníky. V nejhorším případě jim mohla špatně připravená strava přivodit nejednu zdravotní obtíž. Kuchařka se starala o zabezpečení chodu kuchyně spolu se dvěma práce schopnými špitálními bratry, kteří jí pomáhali. Jídlo měla připravovat poctivě, aby si špitálníci pochutnali a nereptali. Při vaření neměla zbytečně pálit dříví.

Péči o nemohoucí špitálníky zastávala pečovatelka. Svou pozornost neměla upínat jen na své vyvolené, ale měla být spravedlivě nápomocna všem potřebným. V zimě topila ve společných světnicích špitálníků, které také pravidelně uklízela. Někdy zastávala i úlohu pradelny a prala špitálníkům jejich špinavé prádlo. V roce 1738 vykonávala ve špitále činnost pečovatelky Eva Rosina Sommer. Mezi špitálníky měla své příznivce, ale i kritiky. Ti proti ní vznesli mnohá obvinění. Pečovatelka byla obviněna z plýtvání dřevem. Podle špitální-

ho bratra Hauga bývalo ve společných pokojích často vedro. Ani o světlo nepečovala podle pravidel, svítila dlouho do noci a občas při něm usnula. Při uvážení, že mohlo něco chytnout, nebyl tento prohrěšek zrovna zanedbatelný. Stížnost byla vznesena i ohledně péče o jednoho bezmocného těžce nemocného špitálního, který v noci spadl z postele a ona ho nechala bez pomoci ležet na zemi až do rána, kdy přišla jeho žena a našla ho tak. Navíc měla pravděpodobně pletky s jiným špitálním, u kterého bývala často viděna na pokoji dlouho do noci. O něj pečovala velmi starostlivě, zatímco ostatní zanedbávala. Pečovatelka se snažila bránit a vše sváděla na zášť vůči ní ze strany špitálníchů. „... Die Brüder waren böse Leute, sie wollten sie nur unterdrücken ...“⁵³ Nakolik se všechna obvinění zakládala na pravdě, lze ponechat jen k úvaze. Věc byla jistě velmi důkladně prošetřena, spisy však rozsudek neobsahují.

Špitálníci

Nadace byla určena pro péči o sto starých a nemohoucích osob,⁵⁴ které nebyly schopny se samy uživit. Neměly být přijímáni lidé, kteří by trpěli nějakou nakažlivou nemocí. Špitál nepředstavoval léčebné zařízení a sám se velmi obával jakýchkoliv nakažlivých chorob. Takoví chudí nemocní mohli nalézt útulek spíše v lazaretech nebo leproseriích. Lidé se zázemím se léčili výhradně doma. Odchod do špitálu nebo lazaretu znamenal pro tehdejšího člověka nesmazatelný cejch degradace. Přijetí do špitálu bylo podmíněno souhlasem potomků fundátora na základě písemné žádosti uchazečů zasílané kurfiřtské kanceláři. S největší pravděpodobností ve špitále nikdy nepobýval plný počet chovanců. Sama zakládací listina pravila, že špitál má být napřed konsolidován a teprve poté, co bude dostatek peněz pro zaopatření sta osob, má jich být tolik přijato.⁵⁵ V každém případě souvisel počet chovanců vždy úzce se stavem nadace. Špitál sloužil ve válečných letech jako charitativní zařízení, a po nich také jako útulek pro nemocné a vysloužilé vojáky. V těžkých dobách mohla být jeho skladba opravdu pestrá (řemeslníci, učenci, rolníci).⁵⁶

Určení špitálu sloužit k zaopatření pouze mužům bylo striktní. Nadace ze začátku povolovala vstup do špitálu pouze svobodným mužům. Pokud se během pobytu stalo, že se některý ze špitálníchů rozhodl oženit, měl být nadále podporován mimo špitál, ale místo v něm už pro něj nebylo. Na druhou stranu je pravda, že špitálník, který měl ještě sílu se oženit, jistě nepotřeboval nezbytně zaopatření poskytované špitálem. Navíc se o něj mohla s největší pravděpodobností pečovat jeho novomanželka. Výjimky se dělaly pro muže, jejichž manželky nebyly schopny se o ně postarat. Vstup žen do špitálu byl přísně zapovězen. Manželky nesměly své muže navštěvovat a vůbec se nacházet v blízkosti špitálu. Se svými manželkami se mohli špitálníci stýkat pouze mimo

areál špitálu, bylo nutné dodržovat přísný zákaz vstupu žen do pokojů špitálníků, do kuchyně či zahrady. I ženy sloužící ve špitále měly tento zákaz respektovat. Jedinou výjimku mohla mít pečovatelka. V případě, že měla ve špitále manžela, kterému by bylo třeba její péče, měla mu ji poskytnout zrovna tak, jako ostatním. Děvečky a jiné ženy mohly svého muže, pokud byl ve špitále, maximálně občas navštívit. Opatření to bylo zcela logické. Špitálník se nesměl o svou dávku dělit s rodinou a nebezpečí, že by pro ni chtěl také něco schovat, případně ukrást (dřevo, chléb, látku...) bylo přirozené. I pod pohrůzkou všemožných trestů se toto ustanovení porušovalo. Ve vlastní zповědi špitálního bratra Hanse Petera Knolla, starého vysloužilého vojáka, z roku 1738 stojí, že nedobrý spolubratr Keller, kromě jiných prohřešků, nechal u sebe na pokoji po tři týdny bydlet svou dceru. Její přítomnost nezůstala utajena ani kolemjdoucím. Lidé na ulici si prý začali špitat, že špitálníci mají ve svých kamrlících také ženské pokoje, „... er hat seine Tochter drei Wochen in der Cammer heimlich behalten, bis die Leute auf der Gassen haben davon geredet, ob die Brüder auch Frauen Zimmer in ihre Cammern hätten ...“⁵⁷ Jeho dceru přistihla a následně vyhnala pečovatelka, když si ve špitální prádelně prala nejen otcovo, ale i své prádlo.⁵⁸

Okruh osob, které se mohly o místo ve špitále ucházet, nebyl kromě pohlaví úžeji vymezen. Věk začal rozhodovat až na konci 18. století, tehdy byla brána v potaz především sešlost a soběstačnost. Ani místo původu nebylo důležité, do špitálu byli přijímáni jak lidé z Drážďan, tak z okolních vesnic, panství, válka občas do špitálu zavála i cizozemce.⁵⁹ Je možno konstatovat, že se v 18. století začal špitál jevit jako mnohem otevřenější instituce, než ve století 16. nebo 17., a orientoval se ke své budoucí funkci chudobince. V každém případě se přijatý špitálník zavazoval k dodržování řádu. Jakékoliv jeho porušení bylo přísně trestáno, například krácením na stravě, vězením, v nejhorším případě vyhnáním ze špitálu.

Život ve špitále nebyl příliš jednoduchý. Zákaz vycházet ze špitálu bez svolení a vědomí špitálního mistra velmi omezoval osobní svobodu. Na druhou stranu měl tento zákaz eliminovat případnou žebrotu, která byla obyvatelům špitálu přísně zapovězena. A nejen ji. Špitálníci toto ustanovení velmi často porušovali. Postávali před špitálem nedbale oblečení s fajfkou v ústech a klevetili. „... Sie stehen doch wenigstens unangekleidet vor dem Hospitale, halten sich über andere Leute auf und haben die Tabaks- Pfeiffen dabei beständig im Munde ...“⁶⁰ Mnozí se vydávali za pokoutnými obchody (často v době mší), aby stravu nebo šatstvo dostávané od špitálu proměnili za kořalku a tabák. Poté se vraceli do špitálu opilí a jen vyvolávali hádky.

Přes den se měli špitálníci zdržovat ve společných pokojích, být tam v tichosti, chovat se slušně a nečíst si nebo nevyprávět si nějaké oplzlosti. Po-

kud si chtěli něco číst, tak jim byla doporučena křesťanská literatura. „...Die Brüder sollen Winterszeit in der Convent Stube stille und einig sein, nicht fabeln oder andere grobe Zoten lesen noch davon reden, sondern die so da lesen können, solche Zeit damit nütz- und christlich anwenden, über guter Zucht und Gottesfurcht mit Fleiße halten...“⁶¹ Po osmé hodině večer se měli odebrat do svých pokojů, kde byli určeným spolubratrem uzamčeni. Noc měli trávit všichni sami ve svých pokojích a v žádném případě nesměli u sebe nechat přenocovat nějakou cizí osobu.

Součástí každého dne života ve špitále byla modlitba. V létě se ranní mše sloužila v šest hodin, v zimě o hodinu později. Od dvou do tří hodin odpoledne se scházeli špitálníci ke společné modlitbě v kapli. Pouze v případě nemoci, pokud špitálník opravdu nebyl schopen dojít na mši, měl špitálním mistrem povoleno se bohoslužby neúčastnit. Kdo by se však svévolně neúčastnil modliteb, měl být potrestán odnětím dávky. O významných křesťanských svátcích byli povinni chodit ke zpovědi a přijímat svátost.⁶²

Nejinak tomu bylo po přechodu špitálu k luterství. Špitální řád z roku 1602⁶³ se o povinnostech chovanců rozepisuje mnohem zevrubněji. Při přijetí do špitálu měli být adeпти přezkoušeni špitálním mistrem, zda jsou znalí Lutherova katechismu a schopni vykonávat modlitby. Řád zdůrazňoval, že nemocní a staří lidé, kteří jsou tak blízko smrti, a mladí, kteří dostávají almužny, ti všichni především by se měli pilně modlit a vzývat Boha všemohoucího. Každé ráno a večer se modlit nejen za sebe, ale i za veškerenstvo a činit tak něco pro všeobecné blaho. O přítomnosti na bohoslužbách jako dobrovolné, nelze vůbec hovořit. Před mší byla čtena z registru špitálním kazatelem jména špitálníků, absenci měli povolenu pouze nemocní a nemohoucí. Ani ti se však své křesťanské povinnosti nevyhnuli. Každé úterý a ve čtvrtek jim ve špitálním kostele kazatel předčítal a vykládal Lutherův katechismus, aby je pak záhy z předčítaného zkoušel v jejich pokojích pro jistotu, že výklad pochopili. Ostatní se měli pokaždé ráno v osm a odpoledne ve dvě hodiny v létě i v zimě hodinu modlit v kostele. Každou neděli se vyžadovala jejich účast v kostele na předměstí Drážďan na ranní mši, kde měli při modlitbách strávit celé dopoledne. Kdo se opožděval na mše nebo je vynechával nebo odcházel dříve, kdo se nechoval tiše či jinak rušil, mohl očekávat potrestání v podobě zkrácené stravy. Špitální kazatel svými dotazy pečlivě přezkoumal, kterých kázání se jeho chovanci zúčastnili, pokud by mu lhali, čekal by je opět trest.

Den naplněný modlitbou, ctnostný život, to asi nebyl sen a cíl všech špitálníků. Stěžovali si, proč se mají modlit nebo si číst zbožnou literaturu i ve svém volném čase, když už jsou několik hodin denně povinni účastnit se pobožností? „... Sie hätten ihre drei Bet- Stunden des Tages, die sie besuchen und abwarten müßten, und also was wäre es Nötigkeit, daß sie weiter beten und Gottes Wort

lesen solten ...⁶⁴ Byli ale i tací, kteří si naopak stěžovali na bezbožně vedený život druhých v tomto „modlitebním domě“. „... Heinrich Mayer ... hat sich beim Herrn Hospital Verwalter beklaget, daß die Brüder nach der Abends Bet-Stunde ein solch gottlos Leben führen, so daß er nicht ... sein Gebet mit Andacht verrichten könnte, da es doch ein Bet- Haus sein sollte ...“⁶⁵ Neposlušní špitálníci si hned po ránu zapalovali ve společné světnici fajfku a sháněli se po doušku kořalky. Po jejím přinesení si vyprávěli své sny a snažili se jim přijít na kloub. Hlasitě se smáli a svou zábavou rušili ostatní dobré křesťany, kteří si právě četli v Bibli a nebo se chtěli modlit. Boží bázeň jim byla asi cizím pojmem, neuvědomovali si dostatečně, že se ze svých nanicovatých řečí a hádek budou muset jednou zpovídat, i když je nemyslí zle. Žijí dostatečně zbožně a křesťansky, když se ráno a večer u stolu pomodlí? Bude Bůh milostiv k nim, chudým hříšníkům?⁶⁶

Modlitba byla povinná před jídlem i po něm a doprovázelo ji zvonění zvonem. Vyhýbání se modlitbě z Lutherova katechismu bylo bráno jako protivení se špitálnímu řádu a jako takové bylo i trestáno. Každého čtvrt roku byli špitálníci povinni zpovídat se určenému knězi a chodit ke svatému přijímání. V neděli, o svátcích a ve dnech, kdy poslouchali slovo Boží, nesměli chodit do krčem, žebrot a vůbec vycházet do Starých či Nových Drážd'an,⁶⁷ případně se opíjet a jinak bláznit. Pokud by při tomto byli přistiženi, hrozil jim trest uvěznění na čtyři dny nebo by byli osm dní bez nároku na stravu. Rouhání se, používání nestydatých slov a nemravné chování byly jistou cestou k uvěznění a následnému vyhnání ze špitálu. „... Welche mit Gottes Lästerungen und unverschämten Worten umgehen, die sollen etliche Tage gefangen gehalten, und so sie wieder kommen, derselben auch die welche mit Hurerei, über diesen, gar aus dem Hospital gestossen werden...“⁶⁸

Podle svědectví špitálního kazatele měli špitálníci takřka ateistické názory, jimiž prý usilovali až o vymícení slova Božího ze špitálu. Nehanbili se vyprávět si u stolu během modlitby oplzlé vtipy a vést hanebné a bezbožné řeči. „... Führen sie über Tische beim Gebet und sonst beständig höchst unflätig, schandbare und recht gottlose Reden ...“⁶⁹ Do kostela na mši chodili pozdě, často navíc v podroušeném stavu a nedbale oblečení, v hovorné náladě silně narušující průběh pobožnosti. „... In der Kirche beim Gottes Dienst und denen Bet- Stunden bezeigen viel keine Andacht und kommen dazu wann die Bet- Stunde halb vorbei ist, plaudern mit ein ander dabei und sind öfters betrunken ...“⁷⁰ Případně se mše neúčastnili vůbec, někteří na ní nebyli během jednoho čtvrtletí dokonce čtyřiatdvacetkrát. Jejich pohoršující řeči nešetřily ani duchovní a kazatele. Na každodenním pořádku byly jejich sváry a hádky, při kterých neváhali vyslovovat nejstrašnější kletby a přísahy. Jindy se bavili vyprávěním vulgárních vtipů.

„ ... Unter ihnen selbst ist beständig Zank und Streit und werden dabei die größten Flüche und Eid- Schneure ausgestossen ... “⁷¹

Drobné krádeže byly ve špitále zřejmě na denním pořádku. Nelze se divit, že je jim v řadě věnována patřičná pozornost. Pod hrozbou vážného trestu bylo bratrům zapovězeno jakkoliv zpronevěřovat, čeho se jim ve špitále dostávalo, tedy vybavení, potraviny. „ ... Sie verkaufen Brod, ander Essen und Getränke, ja wohl gar die Kleider und das Bett- Geräte ... verkaufen alles in Branntwein ... “⁷² Nesměli s uvedeným jakkoliv pokoutně obchodovat nebo ho jinou cestou zcizovat. Trest byl míněn naprosto vážně, za takový prohřešek je čekalo buď čtrnáct dní bez jídla nebo osm dní uvěznění. Recidivita se postihovala nemilosrdným vyloučením ze špitálu. Časté byly krádeže dřeva, a to jak ze strany špitálních, kteří se ve špitále ještě z části věnovali svému řemeslu, tak ze strany těch, kteří se snažili dřevo okny podávat svým ženám na přilepšenou. To samé platilo i o potravinách. Zdržovat se v kuchyni příslušelo pouze kuchaře, pokud by si v ní špitálník něčeho žádal, měl využít okénka vedoucího ze společného pokoje do kuchyně, v případě nemoci požádat pečovatelku.

Špitálníci měli žít ve špitále ve vzájemné shodě, míru a klidu, bez zbytečných hádek a urážek. Neměli se mezi sebou bít ani jinak dovádět. Brzy ráno a pozdě večer bylo zakázáno rušit ostatní (především nemocné) jakýmkoliv sekáním, bušením či jiným rachotem. Nepřízpusobivost byla opět postihována. Bez zjevných důvodů si nesměli stěžovat na svého špitálního mistra. Ten byl pro ně autoritou, jíž nebylo radno vzdorovat. V případě osob zakoupených platila pravidla života ve špitále stejnou měrou. I jim hrozilo za jejich porušování vyloučení. Finanční podpora jim po vyloučení nebyla upřena. Problémem bylo, že se do špitálu hlásilo z panství mnoho osob, které ještě nebyly úplně neschopné a přijetí do špitálu pro ně znamenalo především východisko z jejich bezútěšné situace. Přijetí takových osob měl špitální mistr spolu s inspektory důsledně uvážit, aby pak nedocházelo k nějakým problémům. Vzhledem k tomu, že pomoc bratrů byla ve špitále při některých pracích vítána, měli se ti, jimž ještě síly stačily, dobrovolně s pílí a nasazením takovým činností věnovat. Z toho jim mohlo plynout i drobné přilepšení na dávkách. Jednalo se například o pomoc při nakládání dřeva, pytlování mouky, na vinici, při vytápění lázně, v kuchyni apod.

Velmi důležitou součástí špitálu z hlediska hygieny byla lázeň. Pravidelně ji jednou za čtyři týdny vytápěl špitální mistr a sloužila k základní očištění špitálních. V době koupání se byl v lázni přítomen lazebník, který špitálníky podle potřeby stříhal a holil. V zimním období se lázeň příliš nepoužívala. Nebylo snadné ji vytopit, a tak se měl špitální mistr postarat alespoň jednou za dva týdny o nezbytné vyprání svršků. Do koupelny chodili špitálníci ve stanoveném pořadí podle jednotlivých pokojů. Mýdlo a jiné maličkosti potřebné ke

koupeli a k vyprání dostávali špitálníci od špitálu. Napřed se koupali zdraví špitálníci, teprve po nich přišli na řadu ti, kteří trpěli svrabem a nebo jinými nemocemi. Ve svých pokojích měli zakázáno mazat se různými mastmi a vydávat tak zápach pro ostatní nepříjemný, ani vyprané svršky v nich nesměli rozvěšovat. Pohyb po chodbách nebo společných prostorách bez řádného oděvu, ať už obnažení nebo v košili, byl přísně zakázán. Během lázně si špitálníci nesměli navzájem brát oblečení, které by jim nepatřilo. Totéž se týkalo nádob používaných v koupelně. Lázeň sloužila pouze špitálníkům a bez svolení špitálního mistra ji nesměl nikdo cizí navštěvovat.⁷³ V roce 1738 se pečovatelka obohacovala na úkor špitálníků jejich mýdlem určeným ke koupání se v lázni a k praní jejich svršků. Namísto aby se starala o čistotu prádla špitálníků, nosila si do prádelny cizí a spolu s dcerou ho v noci tajně prala, pravděpodobně na výdělek.⁷⁴

K dalším hygienickým opatřením se řadil zákaz jakéhokoliv znečišťování špitálního dvora nebo okolních ulic vyléváním splašků z oken. „... Es soll keiner in Hoff, noch in Garten, noch auf der Gaße, seinen Unflat tun schütten oder gießen ...“⁷⁵ Špitálníci bydleli z větší části v křídle s okny do ulice Am See. Pověstí špitálu v okolí jistě neprospívalo, pokud na kolemjdoucí padal z jeho oken prach z právě čištěných bot. „... Er hat seine Schuhe zum Fenster hinaus geputzet auf die Gaße, daß die Leute immer gebrummet haben ...“⁷⁶ Ani případní řemeslníci bydlící ve špitále nesměli svým řemeslem znečišťovat společné místnosti, eventuelně zápachem z práce mořit své okolí. Bylo třeba dodržovat zákaz vynášení odpadků do záchodu, smetí se vynášelo na označené místo. Jakmile špitálníci ráno vstali, měli si sami ustlat a poklidit ve svém pokoji.⁷⁷ V čistotě a eliminaci podivných zápachů spočívala jediná možnost, jak se ubránit nebezpečí nákazy a infekce. Z tohoto důvodu byla všechna porušení hygienických pravidel trestána co nejpřísněji. Zažehnutou infekci šlo jen těžko zastavit. Nutno dodat, že žádná vážná nemoc se ve špitále nikdy masově nerozšířila.

K bezpečnosti pobytu ve špitále se vztahoval zákaz nošení svítidel na pokoje špitálníků. O světlo ve společných pokojích se starali vždycky dva špitálníci, kteří nesměli jít spát dříve, než by světlo dohořelo nebo bylo jinak zhasnuto. Toto opatření bylo zcela pochopitelné. Případné vypuknutí požáru ve špitále by jistě znamenalo velkou pohromu.

Pro špitálníky, kteří by onemocněli nějakou nakažlivou nemocí, byl vyhrazen speciální pokoj. Tato místnost byla po celou zimu dostatečně vytápěna. K útěše nemocných přinášela pečovatelka občerstvení navíc v podobě vína či piva, občas dostali čerstvá vejce, švestky, máslo nebo čerstvou polévku z piva. „... ein oder einhalb Kännlein Wein oder eine Kanne Bier, zur Zeit ein paar neue Eier, Pflaumen, Butter, eine frische Suppe von Bier und anders nach Gelegenheit der Krankheit folgen lassen ...“⁷⁸

U dlouhodobě těžce nemocných špitálníků měl špitální mistr zajistit jejich majetek, učinit jeho soupis a ujmout se jeho opatrovnictví. V případě smrti chovance měl rozdělit z těchto věcí mezi ostatní špitálníky šatstvo a jiné podobné maličkosti, a cennosti přidat ke špitálnímu jmění. Staral se i o zajištění odpovídajícího pohřbu spolubratrů. Zemřelí špitálníci měli být pohřbeni bez rakve na dvoře u špitálního kostela. Pokud měli nějaký majetek, měl z něj být zaplacen poplatek za pohřbení na hřbitově u sv. Anny. Pohřbu se aktivně účastnili i ostatní, kteří zemřelého se vši zbožností doprovodili na jeho poslední cestě. O zemřelých a nákladech za jejich pohřbení byla vedena evidence v tzv. knihách zemřelých.⁷⁹ Pozůstalost po zemřelém zpravidla připadla špitálu, jeho šatstvo a některé drobnosti každodenní potřeby bývaly rozděleny mezi ostatní špitálníky.

Co se týče šatstva, v létě nosili špitálníci šedý šat, v zimě kožich. Každá nově pevně přijatá osoba měla nárok na tyto dvojce nové šaty a čtyři páry bot. Další nové šaty se dostávaly až poté, co už byly staré příliš obnošeny. Pokud se špitálník hodlal zaopatřovat oděvem sám, nedostával od špitálu nic. Podle stavu nadace měli špitálníci každoročně nárok na dva páry bot a čtvrt lokte dobré lněné látky na košile. Svě šatstvo a prádlo měli udržovat v pořádku, chodit řádně oblečení do kostela a na pohřby, a nové šatstvo zbytečně neničit ve špatném počasí. „... Viele schonen weder Kleider, Wäsche noch Betten, ziehen die gute Kleidung bei dem schlimmsten Wetter an ...“⁸⁰ Každý špitálník měl svou postel, peřinu a ložní prádlo. Stávalo se, že šaty nebo lůžkoviny špitálníci zpronevěřovali, aby si mohli dopřát tabáku, kořalky nebo jiných radovánek.⁸¹ Pravidelně se kontrolovala výstelka postelí a případně byla doplňována slámou.⁸²

Strava

Každý špitálník měl nárok na pravidelnou stravu. Ta je měla dostatečně nasytit. Jedlo se dvakrát denně, oběd se podával okolo desáté hodiny a večeře ve čtyři odpoledne. Schéma stravy odpovídalo jídelnímu plánu zakotveném ve špitálním řádu. Pro svátky a podobné příležitosti byla strava pestřejší. Špitálníci si neměli v žádném případě stěžovat na podávané jídlo. Ty, kteří by jim opovrhovali, či při něm jinak kleli, měl špitální mistr pokárat. Dohlížel také, aby nebyl nikdo krácen na své porci. Kuchařka měla jídlo připravovat poctivě a v čistotě tak, aby si špitálníci pochutnali, dostatečně se zasytili a neměli z jídla těžkosti. Po jídle měli chválit Boha a děkovat mu.

Během jídla bylo třeba dodržovat jistá pravidla. Těm jistě neodpovídalo bezohledné chování bratra Kellera, který na jídelní stůl položil nejprve svůj pytlíček s tabákem, pak špinavý kapesník. Na to jeho nohy zaujaly polohu na lavici a neváhal si ani sundat ponožky. Rozhořčení ostatních špitálníků přišed-

šich právě z kostela a chtějících si položit na stůl své věci k jídlu bylo jednoznačné. „... An einem Sonntage wolte (Keller) einmal den Tisch decken, da kamen die Leute aus der Kirche, daß sie wolten ihre Sache hinlegen was zum Essen gehörig, das Löffel, Teller und Messer, da kame er und legte seine Tabaksdose auf der Tisch, ... das Schupftuch, auch die Beine auf die Bank beim Tische, die Strümpfe herunter gestreifelt ... solche mußte ich (Knoll) immer so zu sehen, daß doch gar nicht erlaubt ist, sich aus oder anzuziehen in der Convent Stube ...“⁸³

Ve stravě neměl být mezi jednotlivými (zakoupenými nebo bez poplatku přijatými) špitálníky činěn rozdíl. Nařízení z roku 1563⁸⁴ upřesňovalo rovnost ve stravě. Špitálníci měli jíst společně ve velkých konventních pokojích a jejich strava měla, s výjimkou nemocných a slabých, odpovídat předepsané nadaci. Pro nemocné, pokud si to jejich stav vyžadoval, byl připravován speciální jídelníček. Je samozřejmé, že k uzdravení bylo třeba zvýšit přísun potravin.

Skladba stravy byla celoročně stejná. O její obměnu se zasloužil zpravidla sezónní dostatek některých potravin. Přesto však převládaly kroupy, hrách, polévky, sýr a různé příkrmy. Najíst dostávali špitálníci dvakrát denně, vždy tři chody (polévka, příkrm a sýr). Přibližně dvakrát do týdne se podávalo maso nebo ryba. K jídlu dostávali také přiděl chleba. Jídelníček je ve špitálním řádě z roku 1602⁸⁵ zakotven v následující podobě:

Pondělí:	kroupy, kyselé zelí, sýr / krupice, příkrm, sýr
Úterý:	polévka, hrách, maso / krupice, příkrm, sýr
Středa:	kroupy s mlékem, kyselé zelí, sýr / polévka, krupice, sýr
Čtvrtek:	polévka, hrách, maso / krupice, příkrm, sýr
Pátek:	polévka, jáhly s mlékem, solené nebo sušené ryby (i herinky) / krupice, příkrm, sýr
Sobota:	polévka, kyselé zelí, sýr / polévka, krupice, sýr
Neděle:	polévka, hrách, pečeně / krupice, příkrm, sýr

O svátcích, jako narození Páně, velikonoce a letnice, dostávali k obědu vinou polévku, maďarské švestky, vepřovou pečení a k pití víno. K večeři je čekaly drubky a příkrm. Navíc byla upečena buchta – vánočka a nebo placka.

Tento jídelníček není zcela přesný, sloužil jen k orientaci a pro naši představu také poslouží. Kuchyně si vedla svá vlastní registra⁸⁶, ve kterých byla zaznamenána po jednotlivých dnech připravovaná strava. Na závěr byl ještě uveden soupis, jaké jídlo bylo podáváno při svátečních příležitostech a jaká byla hrubá struktura celoročního jídelníčku. V letních obdobích lze předpokládat více ovoce a zeleniny (a jiných sezónních plodin), v letech nouze spíše jen polévky a příkrmy.

Přes všechna opatření a snahy předejít hádkám nebyli špitálníci se svou stravou a s jejím rozdělováním spokojeni. Ačkoliv si na jídlo neměli ani v nejmenším stěžovat, často jim očividně pohrdali. Sami mezi sebou se hašteřili o hezčí bochníky chleba, o lepší kousky masa. Běžně se stávalo, že špitálníci s jídlem (hlavně chlebem) obchodovali a směňovali ho za tabák a kořalku. Anebo se ze své porce snažili nasytit i manželky a děti. Přes přísný zákaz chodili do kuchyně. Práceschopní špitálníci měli v kuchyni za drobné vylepšení stravy vypomáhat, ne vždy jim ale práce voněla. „... Wenn wir (Knoll a jiní špitálníci) was zu arbeiten hatten ... Rüben schelen oder schneiden ..., so gieng er (Keller) fort und war immer ein Gezänk und Murmeln über Tisch ... es ist so eingeführet, wir müssen es alle machen ... wir sind auch keine Patschbuben ...“⁸⁷

Budova špitálu

Budova špitálu sv. Jakuba⁸⁸, kterou nechal v roce 1536 vystavět Jiří II., se nacházela na Wilsdruffském předměstí na rohu ulic Annenstraße a Am See. Jednalo se o jednopatrovou budovu, v jejímž středu se nacházel podlouhlý dvůr s kašnou a drobným hospodářským zázemím včetně pekárny, stájí a hnojiště. Komplex špitálu zahrnoval také velkou zahradu, která přiléhala z jedné strany k budově a v níž se nacházel domek zahradníka a prádelna. Z této strany špitálu byl v roce 1715 zřízen malý špitální hřbitůvek⁸⁹, kam bývali pohřbíváni chudší špitálníci.

Průčelí hlavní budovy vedoucí do Annenstraße v sobě skrývalo špitální kapli a byty správce a kazatele špitálu, a také malou příruční knihovnu s náboženskou literaturou. Kaple sv. Jakuba, nalevo od průjezdu, protínala obě poschodí a tvořila nároží budovy. Byl v ní umístěn oltář a za ním na zdi namalovány obrazy Panny Marie, sv. Jakuba a sv. Jana. Na střeše kaple byly zavěšeny tři malé zvony. Sakristie byla umístěna do levého křídla obytné budovy.⁹⁰

Na čelní budovu navazovala dvě dlouhá křídla, ve kterých byly situovány samostatné pokoje jednotlivých chovanců. V každém patře se nacházelo čtyřicet pokojů přístupných z chodby na vnitřní straně budovy. Pokoje měly rozměry 4 x 6 lóktů, a případně se v nich dalo zatápat z chodby. Křídlo směřující do ulice Am See bylo s největší pravděpodobností užívanější, než křídlo, jehož okna vedla do špitální zahrady.

Na zadní straně byla obě křídla propojena budovou, ve které byla umístěna kuchyně a čtyři společné místnosti, v každém patře dvě. Tyto velké konventní pokoje propojovala kuchyň, ze které se místnosti vytápěly. Sloužily vždy pro jedno patro špitálních, ale protože ve špitále pobývalo zpravidla padesát až šedesát chovanců, byly využívány pouze dvě z nich sousedící s kuchyní. Zde trávili špitálníci svůj den, zde se také jedlo.⁹¹

Pohled na historický vývoj špitálu sv. Jakuba je jen jedním z dokladů pronikání reformace do všech sfér života. Původně katolický špitál se se změnou vyznání zakladatelových potomků přeměnil z katolického v lutherský. Tato změna se v jeho péči o chovance nijak výrazně neprojevila, jen náboženské úkony byly nadále vykonávány v duchu lutherství. Okruh osob žádajících přijetí do špitálu nebyl omezen pouze na obyvatele Drážďan. Do kurfiřtské kanceláře si mohl podat svou žádost takřka kdokoliv, cizince nevyjímaje. Přijatá osoba však musela splňovat určité podmínky: být sociálně potřebná. Žebrota nenačázela slitování ani ve špitále.

Rozsah poskytované péče závisel především na momentální finanční situaci špitálu. Kromě ubytování a stravy byla špitálníkům poskytována i drobná pečovatelská služba a případné, avšak v celkovém náhledu sporadické, lékařské započetí. Život ve špitále nebyl ani zdaleka jednoduchý, tomu ostatně nasvědčují všemožné stížnosti ze strany správců na nedostatek financí. Ani samotní špitálníci nebyli vždy zcela spokojeni s poskytovanou péčí. V každém případě však představoval špitál sv. Jakuba v Drážďanech alespoň malou náplast na potlačení chudoby pramenící z vysokého věku nebo podlomeného zdraví.

POZNÁMKY

- ¹ Flierl, Hans. Freie und öffentliche Wohlfahrtspflege. Aufbau, Finanzierung, Geschichte, Verbände. München 1992. s. 136.
- ² Základní údaje o drážďanských špitálech, viz jednotlivá hesla in: Stadtlexikon Dresden A–Z. Dresden 1998. Podrobněji je o čtyřech z nich (s výjimkou svatojakubského) pojednáno v práci Otty Richtera. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte der Stadt Dresden. Díl II. Dresden 1891. Konkrétně: na stránkách 183–207 o špitále sv. Materna, s. 207–232 o špitále sv. Bartoloměje, s. 232–238 o Brückenhofském špitále a na straně 238 o špitále sv. Mikuláše. Špitálu sv. Jakuba se velmi podrobně věnoval ve své studii Heinrich Haug: Zur Geschichte des Jakobshospital. In: Dresdner Geschichtsblätter, Nr. 4. Dresden 1902. s. 131–137.
- ³ Richter, Otto. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte ..., s. 157.
- ⁴ Weinhold, Rudolf. Armen- und Spitalverpflegung als Element städtischer Ernährungspolitik. Dargestellt an Dresdner Material des 17.–19. Jahrhunderts. In: Volkskunde in Sachsen. Hf. 7. Dresden 1999. S. 73–87. S. 77. Tzv. Fastenspende, od roku 1486 vydávaná městskou radou z drobných nadací, spočívala v rozdělování slanečků a pečiva. Přežila i období reformace, kdy se skladba almužny lehce obměnila (žitná mouka, slanečky a pivo).
- ⁵ Richter, Otto. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte ..., s. 163n.
- ⁶ Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Česká Lípa, Kniha špitálních počtů 1580–1686, kt. 167.
- ⁷ Weinhold, Rudolf. Armen- und Spitalverpflegung ..., s. 77n.
- ⁸ Richter, Otto. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte ..., s. 165nn.
- ⁹ Richter, Otto. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte ..., s. 168n.

- ¹⁰ Richter, Otto. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte ..., s. 170. Komise pro výzkum chudinství a dobročinných nadání = Kommission zur Untersuchung des Armenwesens und der milden Stiftungen.
- ¹¹ Richter, Otto. Verfassungs- und Verwaltungs- Geschichte ..., s. 171.
- ¹² Anonym. Andeutungen zu einer pragmatischen Geschichte und Statistik des Dresdner Armenwesens von seiner ältesten Verfassung bis zu dessen definitiver Neugestaltung. Dresden 1832. S. 4n.
- ¹³ Kleine-Natrop, Heinz E. Das Heilkundige Dresden. Dresdner Chirurgenschulen und medizinische Lehrstätten in drei Jahrhunderten. Leipzig 1964. s. 39. Remešová, Věra. Ikonografie a atributy svatých. Praha 1991. s. 28.
- ¹⁴ Kleine-Natrop, Heinz E. Das Heilkundige Dresden. ..., S. 316. Zde je třeba podotknout, že ve středověku patřily Drážďany k jednomu z významných poutních míst.
- ¹⁵ Hauptstaatsarchiv Dresden (dále jen HStA. Drsd.), sign. H.St.A. 2405, Acta das Hospital St. Jacob zu Dresden betr., 1766. Jednalo se o 15 prutů dřeva, které si musel špitál dopravit a opracovat na své náklady.
- ¹⁶ HStA. Drsd., sign. 9836/3, Die Foundation und andere zum Hospital St. Jacob zu Dresden gehörige Nachrichten, auch Aufnahme einiger Personen in daselbige betr., 1456–1691. Zde je opis Terrenbachovy donace (ve čtvrtku po neděli Cantate (29.4.) r. 1456).
- ¹⁷ Kleine- Natrop, Heinz E. Das Heilkundige Dresden ..., s. 39.
- ¹⁸ Stadtdlexikon Dresden ..., s. 39.
- ¹⁹ Haug, Heinrich. Zur Geschichte ..., s. 133.
- ²⁰ Schlesinger, Walter a kol. Handbuch der historischen Stätten Deutschlands. Sachsen, Bd. 8. Stuttgart 1990. s. 67.
- ²¹ HStA. Drsd., sign. H.St.A. 2405, Nachricht das Hospital zu St. Jacob alhier betr., 1797.
- ²² HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ²³ HStA. Drsd., sign. 9836/3, Die Foundation und andere zum Hospital St. Jacob zu Dresden gehörige Nachrichten, auch Aufnahme einiger Personen in daselbige betr., 1456–1691.
- ²⁴ HStA. Drsd., sign. Loc. 5954, Fasc., die Aufnahme verschiedener Personen in das Hospital St. Jacob alhier gegen die offerierten Geld- Granta betr., 1684.
- ²⁵ Schlesinger, Walter a kol. Handbuch..., s. XLIV.
- ²⁶ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 134.
- ²⁷ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 136.
- ²⁸ Weinhold, Rudolf. Armen- und Spitalverpflegung ..., s. 77n.
- ²⁹ Purš, Jaroslav – Kropilák, Miroslav a kol. Přehled dějin Československa (1526–1848). Díl I/2. Praha 1982. s. 189n.
- ³⁰ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Die große Armen Commission betr., 1715.
- ³¹ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 134.
- ³² HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Die Vermehrung der Hospitalbrüder zu St. Jacob, 1726.
- ³³ Schlesinger, Walter a kol. Handbuch..., s. L.
- ³⁴ HStA. Drsd., sign. Loc. 5963, Acta Commissionis, die Untersuchung des dermaligen Zustandes des Hospitals zu St. Jacob betr., 1767.
- ³⁵ HStA. Drsd., sign. H.St.A. 2405, Nachricht das Hospital zu St. Jacob alhier betr., 1797.
- ³⁶ Flinzer, Rudolf. Die Bestimmungen über die königlich sächsischen Landesanstalten. Leipzig 1895. S. 37. Podrobněji o nových sociálních ústavech též: Mosel, Moritz von der. Die Landes-

Heil- und Versorg- Erziehungs- und Besserungs- Anstalten im Königreiche Sachsen nach deren Einrichtungen und Bestimmungen. Leipzig 1867. Také: Bahr, A. Verzeichniß der Heil- Pfleg- und Erziehungs- Landesanstalten im Königreiche Sachsen mit kurzer Angabe der Aufnahmebedingungen. Dresden 1894.

³⁷ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 137.

³⁸ Kleine- Natrop, Heinz E. Das Heilkundige Dresden ..., s. 40.

³⁹ HStA. Drsd., sign. H.St.A. 2405 nebo 9836/3.

⁴⁰ Pravděpodobně místo na zámku, kde byly uchovávány veškeré významné dokumenty kurfiřtství. (Pozn. aut.)

⁴¹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.

⁴² Do špitálu byly přijímány buď osoby zcela chudé bez povinnosti cokoliv platit nebo osoby, jež měly drobný majetek, z něhož si místo ve špitále za předepsanou částku zakoupily. O tomto viz výše.

⁴³ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 135n.

⁴⁴ HStA. Drsd., sign. 9836/3, Die Foundation und andere zum Hospital St. Jacob zu Dresden gehörige Nachrichten, auch Aufnahme einiger Personen in daselbige betr., 1456–1691.

⁵ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.

⁴⁶ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742. Spis týkající se porušování špitálního řádu a projednávání sporů ve špitále.

⁴⁷ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 133.

⁴⁸ HStA. Drsd., sign. Loc 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.

⁴⁹ HStA. Drsd., sign. H.St.A. 2405, Acta das Hospital St. Jacob zu Dresden betr., 1766.

⁵⁰ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.

⁵¹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.

⁵² HStA. Drsd., sign. Loc. 5954, Acta das Hospital zu St. Jacob und dem Lesemeister betr., 1677.

⁵³ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.

⁵⁴ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 132. Původní návrh nadace hovořil o osobách obojího pohlaví – HStA. Drsd., 9836/3 – špitál však sloužil pouze mužům.

⁵⁵ HStA. Drsd., sign. H.St.A. 2405, Acta das Hospital St. Jacob zu Dresden betr., 1766.

⁵⁶ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 135.

⁵⁷ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.

⁵⁸ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.

⁵⁹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Die Einbringung und Versorgung gewisser Armen in das Hospital St. Jacob betr., 1716.

⁶⁰ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.

- ⁶¹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁶² HStA. Drsd., sign. 9836/3, Die Foundation und andere zum Hospital St. Jacob zu Dresden gehörige Nachrichten, auch Aufnahme einiger Personen in daselbige betr., 1456–1691.
- ⁶³ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ⁶⁴ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁶⁵ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁶⁶ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁶⁷ Alten und Neuen Dresden – zde míněno Alten dnešní čtvrť Neustadt a Neuen dnešní Altstadt.
- ⁶⁸ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ⁶⁹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷⁰ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷¹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷² HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷³ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ⁷⁴ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷⁵ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷⁶ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁷⁷ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ⁷⁸ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ⁷⁹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5963, Todten Buch. Die beim Hospital St. Jacob vor Dresden verstorbenen Brüder, de Anno 1733–1758. Záznam v knize obsahoval jméno a věk špitálního, datum úmrtí, datum a místo pohřbu a výši jeho nákladů.
- ⁸⁰ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁸¹ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁸² HStA. Drsd., sign. Loc. 5961, Acta, die Bekleidung der Hospitalbrüder betr., 1768–1812.
- ⁸³ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁸⁴ HStA. Drsd., sign. Loc. 5954, Befehl und Verordnung an die Inspectoren des Hospitals St. Jacob zu Dresden, die Gleichheit der Beköstigung der Hospitaliten und überhaupt den beßern Haushalt dieses Hospitals betr., 7.2. 1563.

- ⁸⁵ HStA. Drsd., sign. Loc. 5962, Abschrift der Hospital Foundation de Anno 1602.
- ⁸⁶ HStA. Drsd., sign. Loc. 5968, Kuchen Register, 1704–1705.
- ⁸⁷ HStA. Drsd., sign. Loc. 5960, Acta, Gottlose und böse Hospitalbrüder zu St. Jacob vor Dresden betr., 1738–1742.
- ⁸⁸ Stadtlexikon Dresden ..., s. 201. Zde je otištěn půdorys špitálu.
- ⁸⁹ Kleine- Natrop, Heinz E. Das Heilkundige Dresden ..., s. 317.
- ⁹⁰ HStA. Drsd., sign. Loc. 5956, Inventar über das Hospital St. Jacob in Dresden, 1759. Inventáře špitálu jsou dochovány již od konce 16. století. Obsahují zpravidla podrobný popis místností a prostor ve špitále společně s jejich věcným vybavením. Popisují pokoje jednotlivých špitálníků společně s uvedením jejich jména. Inventáře bývaly vyhotovovány špitálními mistry, pravděpodobně při předávání funkce, a zpečetěny pečeti špitálu sv. Jakuba. Tato pečeť měla průměr 2 cm, uprostřed byl poutník (sv. Jakub) mající v pravé ruce hůl a v levé brašničku. V opise stálo „CHURFURSTL. SECHSI. HOSPITAL ST. JACOB.“ Remešová, Věra. Ikonografie ..., s. 28.
- ⁹¹ Haug, Heinrich. Zur Geschichte..., s. 131n.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS JAKOBSHOSPITAL UND DIE ARMENPFLEGE IN DRESDEN IN DER FRÜHNEUZEIT

Jana Smíšková

Die Verpflegung der armen, alten und mühseligen Personen gehört zu den Zeichen jeder gut sozialentwickelten Gesellschaft. Die Erweiterung und Vervollkommnung der Pflege führte langsam zum heutigen organisierten Gesundheitswesen. Seit dem Frühmittelalter findet man in den Städten erste Spitäler und so war es auch in Dresden. Unter den fünf Dresdner Spitälern (im Fall, daß wir die anderen Typen der Pflegenanstalten wie Lasarette, Findel- und Waisen- Häuser und auch die verschiedene mildtätigen Stiftungen übersehen) zählt das Jakobshospital zu den bedeutsamsten.

Die Geschichte des Jakobshospitals begann Ende des 15. Jahrhunderts, die Blütezeit kam vor allem in der Mitte des 16. Jahrhunderts. Im Jahre 1532 ist das Spital abgebrannt, aber bald darauf wurde es von sächsischen Herzog Georg den Bärtigen wiedererrichtet. Am Anfang seiner Existenz war das Spital katholisch, aber mit Verbreitung des Lutheranismus konvertierte es auch. Seine Existenz kennzeichnete ständiger Finanzmangel, welcher durch die Kriege noch verstärkt wurde. Seit dem Jahre 1820 diente das Spitalgebäude dem Zucht- und Arbeitshaus und im Jahre 1859 wurde es ganz aufgelassen.

Das Leben im Spital läßt sich mittels der erhaltenen Spitalordnungen beschreiben. Die Erste Spitalordnung stammt vom Jahre 1536 und wurde durch den Herzog Georg der Bärtige herausgegeben. Nächste Ordnungen folgten dann in den Jahren 1595 und 1602, aber deren Gestalt war ganz ähnlich und im Grunde genommen, hat sie nur die alte Ordnung aktualisiert. Aus den Ordnungen kann man gut erfahren, wie der Alltag im Spital aussehen sollte, man lernt die Pflichten und Rechten des Spitalmeisters, des Gesindes, aber auch die Pflichten und Form der Versorgung der Spitalleute kennen. Das Spital wurde ursprünglich für hundert Leute bestimmt, so viel waren dort aber niemals. Meistens wurden im Spital nur ungefähr sechzig Arme verpflegt. Die grundlegende Unterhaltung der Spitalleute lag in der Leistung der Unterkunft, Kleidung, Essen und Trinken und endlich auch in der grundlegenden Pflege.